

TIRALLONGUES ONOMÀSTIQUES DE L'ALTA RIBAGORÇA OCCIDENTAL

Hèctor MORET COSO

En el transcurs d'una campanya de recollida de literatura popular de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca, que duem a terme un grup de persones interessades per la llengua i la literatura catalanes de l'Aragó, hem recollit una sèrie de textos codificats de la literatura popular que, de moment, hem qualificat de *tirallongues* perquè sovint se'ns presenten en forma d'enfilalls de locucions paral·lelístiques, que si bé sovint contenen rimes internes no rimen, en general, entre elles. Són locucions caracteritzades a partir de blocs de mots conceptualment relacionats entre si, tant del lèxic general (els dies de la setmana, els mesos, els deu manaments, etc.) com del lèxic onomàstic (noms de poblacions d'una mateixa comarca, noms de casa d'un mateix municipi, malnoms d'una mateixa col·lectivitat de persones, etc.). El seguit de locucions -en general bimembres, talment un refrany- que conformen aquestes tirallongues són de naturalesa lúdico-festiva i cadascuna d'elles correspon a un dels mots que configuren un mateix bloc temàtic. Malgrat que les locucions les hem recollides formant tirallongues, és a dir, una seguida d'una altra -sobretot les que parteixen d'un bloc de mots del lèxic general (els mesos, els dies de la setmana, etc.)-, es tracta de locucions que poden funcionar de manera independent unes de les altres, i de fet molt sovint així són emprades.

Si bé les tirallongues que parteixen del lèxic general acostumen a traspasar l'àmbit estrictament local, ja sia comarcal o vilatà, i en nombroses ocasions -amb petites variants- les trobem al llarg de tot el domini lingüístic -com és el cas de la coneguda *setmana de les faves* o de la no menys coneguda *setmana de la vella que fila*- no és així en el cas de les *tirallongues onomàstiques*, ja que l'àmbit on tenen ple significat aquestes tirallongues es circumscriu o bé a una comarca, en el cas que només tinguen en compte pobles i llogarets, o bé a una única població, en el cas que només facen referència als malnoms amb què són coneguts els habitants d'un mateix nucli urbà.

Les *tirallongues comarcanes* (temàticament en estreta relació amb les corrandes i els refranys geogràfics, però formalment del tot diferents, ja que les primeres -com a corrandes que són- tenen una estructura rimada, fixa i tancada -en general una única estrofa de quatre versos- i els segons estan formats, en general, per una única locució) mantenen encara força vigència a la Ribagorça, el Pallars¹ i en

general a tot el domini lingüístic, en particular en les comarques de població disseminada, encara que, com és natural, amb les adaptacions geogràfiques corresponents. Les locucions que formen les tirallongues comarcanes es caracteritzen, temàticament, perquè en general qualifiquen d'una manera despectiva, a través d'un malnom, els naturals de la vila o llogaret al qual fan referència; i formalment perquè l'autonomia de cada locució respecte de la resta de locucions que poden formar una tirallonga comarcana és, de fet, total, fins al punt que molt sovint, sobretot en les comarques de població agrupada, la recitació d'aquestes locucions mai no es fa en forma de tirallonga.

Unes poques mostres de tirallongues comarcanes, de les més conegudes a l'Alta Ribagorça, són:

1

Afumats de Taüll,
menjarucs de Boí,
caragolaires d'Erill,
granoters de Barruera,
gitanes de Durro,
saltabancals de Saraís,
golluts de Còll,
ganats de Cardet,
Llepapaelles de Llesp,
gessaires de Castelló,
gormands de Vilaller
i menjagossos los del Pont.

[Text recollit a Pont de Suert i a Rins de les Paüls]

2

Els de Lliri, ranquissos;
els de Ramastrué, maranyons;
els d'Erisué, albarissos;
els d'Arasan, trabucos;
els d'Arcils, xicolaters;
els de Benàs [...]
els de Villanova, boca tova;
els de Grist, tabanos;
els de Castelló, matasaps;
els de Ru, tringoletas;
els de Txia, cardigasos;
i els de Sant Martí, pitarrois.
[Text recollit a Gavàs]

3

Oliaires los d'Aneto,
 formatgers de Senet,
 messeguers de Bono,
 i saltabarreres d'Estet.
 [Text recollit a Aneto]

4

Matxanaires de Monesma,
 presumits de Soliveta,
 maladrets de Colls,
 negres de Puifel,
 preguntaires de Soliva,
 carboners de Claravalls,
 repiquets són los d'Areny,
 cornuts los de la Ribera
 i fotuts los de Soperuny.
 [Text recollit a Solivella]

5

A Llitirà farts de pa
 hasta el coll a rabentar,
 a Viacamp morts de fam,
 Girbeta, la farteta,
 caçallops de Montgai
 i carallots de l'Estall.
 [Text recollit a Finestres, Lliterà i Viacamp]

6

Vai anar a Santalestra,
 me van dormir dan la maestra;
 vai arribar a Morillo,
 allà ja feva el pillo;
 vai piar ta Campo,
 me vai beure un trago de vino a canto;
 vai arribar a Seira,
 allí vai passar la misèria;
 vai arribar als Congustros,
 allí vai passar desgustos;

vai arribar al Ru,
allí ia no tenia por a dingú;
Vai arribar a Castelló,
vai anar ta casa Prugente,
me'n va sacar la roda
devant de toda la gente;
vai anar a casa Castell,
me va sacar la pell;
onque escansau que estava
me'n vai anar ta Perafita;
a Perafita me van fartar
de trumfa frita;
me'n vai anar ta Sant Valeri
i enacabar hai anat a casa Rafel
i me van untar de mel;
dispués me'n vai anar ta casa Tomàs,
allí me'n van fotre hasta el nas;
avorriu que estava
me'n vai anar ta Gistau;
a Gistau me van fartar d'adobau
i em van tancar a un quarto
i me van tancar en callu.
[Text recollit a la Múria]²

Les *tirallongues vilatanes*, si bé formalment presenten la mateixa estructura que les tirallongues comarcanes, en tenir com a referent noms locals -antropònims i topònims-, tenen una major mobilitat i improvisació, sobretot en el cas que tinguen antropònims com a referents. Des d'un punt de vista de l'onomàstica, les tirallongues vilatanes tenen un interès singular, ja que es tracta d'autèntics reculls onomàstics que en general només són coneguts pels veïns d'una mateixa població.

Tenint en compte la mobilitat, la improvisació d'aquests textos codificats i, sobretot, el despoblament progressiu i la profunda transformació social que pateixen les valls de la Ribagorça, com en general tot el Pirineu, és pel que ens permetem presentar una mostra d'aquestes tirallongues vilatanes abans que l'oblit se les emporte:

1

Cases de Calladrons

Patxaco, nyaco;
Pinyés, el pagés;
Dominga, la xiringa;
Gustina, la tripa fina,

Canadell, el porcell;
Jusepa, la Pepeta;
Lera, la caguera;
Gil, en un candil;
Vila, la caguila;
Menal, la canal;
Maurí, el violí;
Molí, el pollí;
Avellana, cul de llana / la cabanya;
Panadé, el caganer;
el Pastisser [...];
Pallàs, el nas;
Romeu, la guineu;
Reguerol, el caragol;
Fidalgo, el galgo.

[Text fragmentari recollit a Calladrons. Segons l'informant són trenta-tres les cases de Calladrons]

2

Cases de Claravalls

Solà saca els gossos a cagar,
Sala hi va amb l'aixada,
Fontova amb una aixola,
Pasqual para l'orinal
i del Pui el diable en fui.
[Text recollit a Claravalls]

3

Cases de Gabàs

A Gròsia, li cai una llosa;
Guillem, se fot un calderet de mel;
Bertranet, se fot un pet;
Catoi, un pitarroi;
Cassalero, tira pedras al caldero;
Ramon, ie un pendon;
Caseta, repllega las cagaletas;
Txaime, ie un flaire;

Neu, besa'm el peu;
Txurau, saca l'aigua pel forau;
Pedro, se monta a un quebro;
Caldera, se menja una pera;
Riba, una criva;
Txorxi, menja ordi;
l'Arbanyil, tiene un candil;
i Eulària, tiene una algària.
[Text recollit a Gavàs]

4

Cases de Gavasa

Als de Madard
lis van sucар el cul en llard,
als de Tarroc
lis van pegar un croc,
als de Larrui
los van tirar al trull,
als de Mariacoll
lis van tallar el coll.
[Text recollit a Purroi]

5

Cases de Monesma

Un dumenge de Quaresma
van eixir a caçar
quatre brutos de Monesma:
Caseta feva d'escopeta,
Micaló feva de furó,
Badia feva d'espia,
Jonoi feva de gos roi,
Tonera feva de sendera,
a Joncóll li van tirar un tiro al coll,
Semeli no se va dixar veri,
Palací va quedar allí.
[Text recollit a Queixigar]

Cases de Montanui

Espollà el vol a llogar,
 Malgar no el vol pagar,
 Galvany el vol todo l'any,
 Roquer no hi vol sabiguer res,
     Ansós en vol dos,
     Garcia solta l'haveria,
     Alena arrenque la vena,
     Carcano se rebola pel cano,
 Masses se rebolque per les basses,
     Caseta aprete la ruqueta,
     Corredó i Rosa fan una cosa,
 Baró acace els galls amb un barró,
 Minginquer no hi vol sabre re,
     Prats va pels prats,
     Perot é un cavallot,
     Pui alça la bóta i fui,
     Andreu alça la bóta i beu,
 Capdevila arrenque la vila,
     Pepa, cleca,
     Sastre, pollastre,
     Bernat [...]
     Isidoro fa de toro.
 [Text recollit a Montanui]

Cases de Noals

A ca de Llibernal
 la fan pixar a l'orinal,
     a ca de Sants
 la fan tragar pels sants,
     a ca de Ramon
 la fan puiar per amont,
     a ca de Tixidor
 la fan puiar pel finestró,
     a ca de Sant Gine(r)s
     no li donen res,
     a ca de Barranc
 la foten al barranc,
     a ca de Gaspar
     li donen un pa,

a ca del Sastre
li donen un pollastre ...
[Segueix, però l'informant no recorda més textos. Text recollit al Pont de Suert]

8

Cases de la Pobla del Món

Matias caga jodias,
Sartan las va replegant,
Pedro las cou al putxero,
Vicent a la sartén,
Saletas las caga per las ventanetas,
i Tomàs no en quiere más.
[Text recollit a Lasquarri]

9

Cases de Sagarres Baixes

Casa Nouvea, l'ovella;
casa Pasquala, la pala;
casa Marsol, saca la cuca al sol;
casa Juaquina, la tina;
casa Teresa, para la mesa,
si no la paras bé te mataré;
casa Manuel, la mel;
casa Tixidor, cameta de lliró;
casa Sidro, el mosquillo;
casa Rosa, la Cabossa;
casa Lloret, lo surret;
casa Pepa, la bufa oberta;
casa Vidal, lo didal;
casa Solà, mata xinxes al fossar,
una padellada pa sopar
i una atra pa amorzar;
casa Tonya, la samfonya;
casa Sallant, la boteta de vi blanc;
casa Portomeu, la guineu;
casa Rafel, la fel;
casa el Ros, lo gos.
[Text recollit a Segarres Baixes]

Les tres cases de Seganta

Portomeu ha vist la guineu,
 Janfrau la fa ficar al cau
 i Batiste ature que no ixque. [Text recollit a Estanya]

Cases de Soliva

Felip arrenca un crit,
 Menal jau a l'esbarsal,
 Pericó hi va amb l'aixadó
 i a Jaume deixau-lo jaure. [Text recollit a Claravalls]

NOTES

- 1 En el recull d'articles de Pep Coll *El parlar del Pallars*, Barcelona: Empúries, 1991, hi ha una mostra prou representativa d'aquests textos a l'annex I 'Geografia i literatura popular', pàgs. 115-134, i a l'annex II 'Les Cobles del Peirot', pàgs.135-148.
- 2 No deu ésser complet del tot i alguns versos són, potser, només mig recordats. Aquest text és posat en boca d'un personatge innominat que remunta la conca de l'Éssera fent, a la manera de les Cobles del Peirot, estada en diversos pobles i llogarets.